

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут агроекології та землеустрою
Кафедра геодезії та картографії

05-04-104М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання практичних та самостійних робіт
з навчальної дисципліни «Вища геодезія»
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за
освітньо-професійною програмою «Геодезія та землеустрій»
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»
денної форми навчання

ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПРОСТОРОВИХ СИСТЕМАХ КООРДИНАТ

Рекомендовано науково-методичною
радою з якості ННІАЗ
Протокол №1 від 08.09.2020 р.

Рівне – 2020

Методичні вказівки до виконання практичних та самостійних робіт з навчальної дисципліни «Вища геодезія» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Геодезія та землеустрій» спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій» денної форми навчання. Перетворення в просторових системах координат [Електронне видання] / Тадеєв О. А. – Рівне : НУВГП, 2020. – 19 с.

Укладач: Тадеєв О. А., доцент кафедри геодезії та картографії, кандидат технічних наук, доцент.

Відповідальний за випуск: Янчук Р. М., завідувач кафедри геодезії та картографії, кандидат технічних наук, доцент.

Керівник групи забезпечення спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»: доктор сільськогосподарських наук, професор Мошинський В. С.

Зміст

Вступ.....	3
1. Перетворення координат в прямокутній і полярній сферичній просторових геоцентричних системах.....	5
2. Перетворення координат в прямокутній і полярній еліпсоїдальній просторових геоцентричних системах.....	8
3. Перетворення координат в прямокутній геоцентричній екваторіальній і топоцентричній горизонтній просторових системах.....	11
Література.....	17
Додатки.....	18

Вступ

Розв'язуванню поставлених завдань передують визначення місця системи координат у земній системі відліку.

Загалом, **система відліку**, відносно якої розглядається рух тіла, утворюється просторовою системою координат, тілом відліку, з яким вона пов'язана, його станом, а також приладами для вимірювання часу (годинниками).

Як система відліку, в геодезії використовується термін **референцна система** – це сукупність однозначно встановлених параметрів, які описують **стан Землі** (у тому числі її моделі у тій чи іншій формі), **початок відліку**, **систему координат і час**. Суть земної референцної системи в тому, що вона однозначно визначає співвідношення, що встановлюються на Землі за допомогою датуму (параметрів Землі на задану епоху) і системи координат для пунктів геодезичної мережі. Тому геодезична референцна система включає датум і систему координат. **Датум** (або геодезичні дати) – це стан земної референцної системи на задану епоху.

Система координат – це спосіб визначення місцеположень точок простору за допомогою чисел або інших символів, опираючись на систему відліку і датум. Кількість чисел, необхідних для однозначного визначення положення будь-якої точки простору, визначає його вимірність. Сукупність чисел, що визначають положення конкретної точки, називається **координатами** цієї точки. Обов'язковим елементом системи координат є **початок координат** – це точка, від якої ведеться відлік відстаней або кутів.

Системи координат, які використовують в геодезії, класифікують за наступними ознаками (див. організаційну діаграму на рис. 1):

- 1) за вимірністю:
  - двовимірні (поверхневі);
  - тривимірні (просторові);
- 2) за походженням:
  - природні (фізичні, небесні, зоряні);
  - модельні (пов'язані з тією чи іншою моделлю Землі);

- 3) за положенням початку відліку:
  - планетоцентричні (геоцентричні – центр мас Землі);
  - об'єктоцентричні (топоцентричні – точка на поверхні Землі);
- 4) за основною відліковою координатною площиною:
  - екваторіальні (площина екватора);
  - горизонтні (площина земного горизонту);
- 5) за одиницями міри:
  - лінійні (прямолінійні прямокутні);
  - кутові (полярні).

Рис. 1. Класифікація систем координат, які використовуються в геодезії

Положення точки простору завжди визначається однозначно незалежно від обраної системи координат. З цієї причини існують однозначні математичні зв'язки між системами координат. Перетворення координат точки з однієї системи в іншу називають перетворенням в системах координат.

1. ПЕРЕТВОРЕННЯ КООРДИНАТ В ПРЯМОКУТНІЙ І ПОЛЯРНІЙ СФЕРИЧНІЙ ПРОСТОРОВИХ ГЕОЦЕНТРИЧНИХ СИСТЕМАХ

Мета роботи: виконати пряме і зворотнє перетворення координат точки в прямокутній і полярній сферичній просторових геоцентричних системах.

Теоретична частина

Просторова прямокутна геоцентрична система координат XYZ (див. рис. 2) відноситься до категорії модельних систем з положенням початку відліку в центрі мас Землі (т. O) та основною відліковою координатною площиною – екватором.

Вісь X знаходиться у площині екватора і направлена з початку відліку в напрямі на точку G_e перетину початкового (Грінвіцького) меридіана і екватора. Вісь Y також знаходиться у площині екватора і направлена з початку відліку в напрямі, ортогональному відносно осі X . Початкова вісь X розташована в площині екватора справа у відношенні до осі Y , тому таку систему координат називають правою (правосторонньою). Вісь Z направлена з початку відліку в напрямі північного полюса P_0 , співпадає з віссю обертання Землі та перпендикулярна до площини екватора.

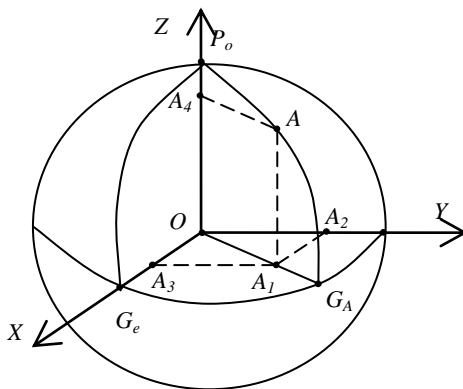

Рис. 2. Координати т. A в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ

Координати довільної точки простору (т. A на рис. 2) в системі XYZ визначають:

- проєкція точки на площину екватора (т. A_1) у напрямі на точку G_A перетину меридіана т. A і екватора;
- проєкції точки на осі координат OX (т. A_3), OY (т. A_2), OZ (т. A_4).

Тоді $X_A = OA_3 = A_1A_2$; $Y_A = OA_2 = A_1A_3$; $Z_A = OA_4 = A_1A_4$.

Просторова геоцентрична полярна сферична система координат $r\Phi\Lambda$ (див. рис. 3) також відноситься до категорії модельних систем з положенням початку відліку в центрі мас Землі (т. O) та основною відліковою координатною площиною – екватором. За основу взято модель Землі у формі геосфери.

Положення точки A (див. рис. 3) в системі $r\Phi\Lambda$ визначають наступні координати:

- радіус сфери $r = OA$;
- сферична широта $\Phi = \sphericalangle G_A OA$ – гострий кут, утворений радіусом $r = OA$ та його проекцією OG_A на площину екватора; G_A – точка перетину меридіана т. A і екватора;
- сферична довгота $\Lambda = \sphericalangle G_e OG_A$ – двогранний кут, утворений площинами початкового меридіана та меридіана т. A ; G_e – точка перетину початкового меридіана і екватора.

На рис. 3 показано координати т. A в системі $r\Phi\Lambda$ у відношенні до координатних осей системи XYZ .

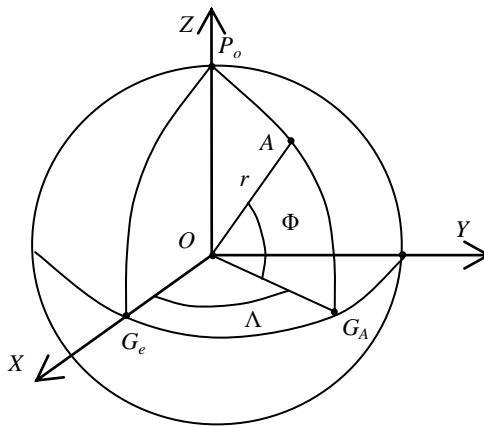

Рис. 3. Координати т. A в просторовій геоцентричній полярній сферичній системі координат $r\Phi\Lambda$

Взаємозв'язки координат в системах XYZ та $r\Phi\Lambda$ виражаються наступними співвідношеннями.

1. Перетворення $X, Y, Z \Rightarrow r, \Phi, \Lambda$:

$$r = \sqrt{X^2 + Y^2 + Z^2} ;$$

$$\Phi = \arctg \frac{Z}{D} ,$$

де $D = \sqrt{X^2 + Y^2}$ - екваторіальна відстань;

$$\Lambda = \operatorname{arctg} \frac{Y}{X}.$$

Оцінка точності результатів обчислень за формулами середніх квадратичних похибок функцій результатів вимірів:

$$m_D^2 = \left(\frac{X}{D}\right)^2 m_X^2 + \left(\frac{Y}{D}\right)^2 m_Y^2;$$

$$m_r^2 = \left(\frac{X}{r}\right)^2 m_X^2 + \left(\frac{Y}{r}\right)^2 m_Y^2 + \left(\frac{Z}{r}\right)^2 m_Z^2;$$

$$m_\Phi^2 = \left(\frac{\rho''}{D^2 + Z^2}\right)^2 \cdot (D^2 \cdot m_Z^2 + Z^2 \cdot m_D^2);$$

$$m_\Lambda^2 = \left(\frac{\rho''}{D^2}\right)^2 \cdot (Y^2 \cdot m_X^2 + X^2 \cdot m_Y^2);$$

$$\rho'' = 206264.8''.$$

2. Перетворення $r, \Phi, \Lambda \Rightarrow X, Y, Z$:

$$X = r \cdot \cos \Phi \cdot \cos \Lambda;$$

$$Y = r \cdot \cos \Phi \cdot \sin \Lambda;$$

$$Z = r \cdot \sin \Phi.$$

Хід роботи

Задано координати пункту опорної геодезичної мережі УПС-GNSS в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ. Вхідні дані наведено в додатку 1.

1. Обчислити координати пункту в просторовій геоцентричній полярній сферичній системі $r\Phi\Lambda$.

2. Обчислити середні квадратичні похибки координат в системі $r\Phi\Lambda$.

3. Здійснити зворотне перетворення – обчислити координати пункту в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ.

4. Контроль обчислень: відхилення результатів зворотного перетворення від вхідних даних не повинно перевищувати середніх квадратичних похибок відповідних координат, які задано в додатку 1.

Питання для самоконтролю

1. Що називають геодезичною референчною системою?
2. Який зміст закладено в термін “геодезична референсна система”?
3. Що називають геодезичним датумом?
4. Який зміст має термін “система координат”?
5. Яке місце системи координат в геодезичній референційній системі?

6. За якими ознаками класифікують системи координат в геодезії?
7. Який зміст координат точки в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ ?
8. Який зміст координат точки в просторовій геоцентричній полярній сферичній системі $r\Phi\Lambda$?
9. Як здійснити перетворення координат з системи XYZ в систему $r\Phi\Lambda$?
10. Як здійснити точність перетворення координат з системи XYZ в систему $r\Phi\Lambda$?
11. Як здійснити перетворення координат з системи $r\Phi\Lambda$ в систему XYZ ?
12. Як здійснити контроль перетворення координат з системи $r\Phi\Lambda$ в систему XYZ ?

2. ПЕРЕТВОРЕННЯ КООРДИНАТ В ПРЯМОКУТНІЙ І ПОЛЯРНІЙ ЕЛІПСОЇДАЛЬНІЙ ПРОСТОРОВИХ ГЕОЦЕНТРИЧНИХ СИСТЕМАХ

Мета роботи: виконати пряме і зворотне перетворення координат точки в прямокутній і полярній еліпсоїдальній просторових геоцентричних системах.

Теоретична частина

Просторова геоцентрична полярна еліпсоїдальна система координат BLH відноситься до категорії модельних геоцентричних систем з основною відліковою координатною площиною – екватором. За основу взято модель Землі у формі еліпсоїда обертання. На рис. 4 показано координати довільної точки простору ($t.A$) в системі BLH у відношенні до координатних осей прямокутної просторової геоцентричної системи XYZ . Координати $t. A$ в системі XYZ показано на рис. 2.

Системи BLH і XYZ найчастіше використовують в практиці виконання геодезичних робіт, тому їх називають геодезичними.

На рис. 4 позначено:

$t. O$ – геометричний центр еліпсоїда обертання, що знаходиться у центрі мас Землі;

$a = OE$, $b = OP_o$ – велика і мала півосі еліпсоїда;

G_e – точка перетину початкового меридіана і екватора;

G_A – точка перетину геодезичного меридіана $t.A$ і екватора;

$A'n$ – нормаль до поверхні еліпсоїда;

A' – проекція $t.A$ на поверхню еліпсоїда у напрямі нормалі $A'n$;

A'' – проекція $t.A$ на площину екватора EG_AE у напрямі нормалі $A'n$;

OG_A – лінія перетину площини $P_oA'G_AO$ меридіана $t.A$ і площини екватора EG_AE .

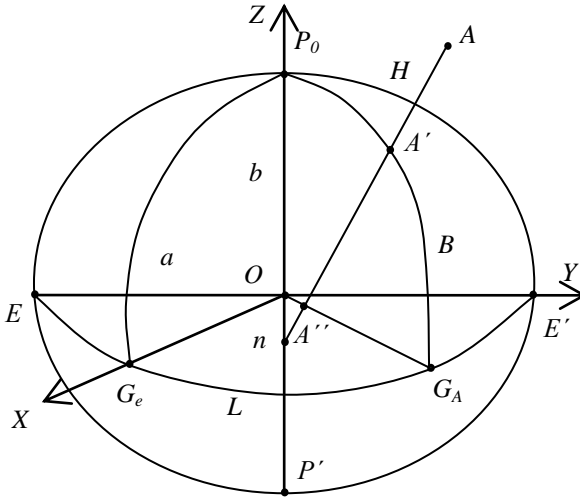

Рис. 4. Координати т. A в просторовій геоцентричній полярній еліпсоїдальній системі координат BLH

Положення точки A в системі BLH визначають наступні координати:

- геодезична висота $H = AA'$ – довжина проекції т. A на поверхню земного еліпсоїда у напрямі нормалі $A'n$;
- геодезична еліпсоїдальна широта $B = \angle G_A A' A'$ – гострий кут, утворений нормаллю $A'n$ до поверхні в точці A' та площиною екватора $EG_A E'$;
- геодезична еліпсоїдальна довгота $L = \angle G_e O G_A$ – двогранний кут, утворений площиною $P_0 G_e O$ початкового меридіана та площиною $P_0 A' G_A O$ меридіана точки A .

Просторова геоцентрична полярна еліпсоїдальна система координат BLH має двовимірний різновид. У цьому випадку положення точки визначають дві координати BL і задають його виключно на поверхні земного еліпсоїда обертання. Такий різновид системи координат використовується, зокрема, при розв'язанні прикладних задач сферічної геодезії.

Взаємозв'язки координат в системах XYZ та BLH виражаються наступними співвідношеннями.

1. Перетворення $X, Y, Z \Rightarrow B, L, H$.

Широта B обчислюється методом послідовних наближень. Використовуються наступні ітераційні формули:

Для першого наближення під умовою $H = 0$:

$$B_0 = \operatorname{arctg} \frac{Z}{D(1-e^2)};$$

тут позначено $D = \sqrt{X^2 + Y^2}$ – екваторіальна відстань. Наступні наближення:

$$B_i = \operatorname{arctg} \frac{Z + e^2 \cdot N_{i-1} \cdot \sin B_{i-1}}{D}$$

або еквівалентна формула

$$B_i = \operatorname{arctg} \frac{Z}{D - e^2 \cdot N_{i-1} \cdot \cos B_{i-1}};$$

$N_{i-1} = \frac{a}{\sqrt{1 - e^2 \sin^2 B_{i-1}}}$ – радіус кривини перерізу першого вертикалу в

точці на широті B_{i-1} ; a , e – велика піввісь та перший ексцентриситет еліпсоїда. Ітерації тривають включно до досягнення результату обчислень, коли значення широти поточного результату B_i буде дорівнювати отриманому в попередньому наближенні B_{i-1} .

Довгота

$$L = \operatorname{arctg} \frac{Y}{X}.$$

Висота

$$H = \frac{D}{\cos B} - N$$

або еквівалентна формула

$$H = \frac{Z}{\sin B} - N(1 - e^2).$$

2. Перетворення $B, L, H \Rightarrow X, Y, Z$:

$$X = (N + H) \cdot \cos B \cdot \cos L;$$

$$Y = (N + H) \cdot \cos B \cdot \sin L;$$

$$Z = (N + H - e^2 N) \cdot \sin B.$$

Хід роботи

Задано координати пункту опорної геодезичної мережі УПС-GNSS в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ. Вхідні дані наведено в додатку 1.

В процесі подальших обчислень використовуються сталі параметри загального земного еліпсоїда обертання: велика піввісь $a = 6378137$ м; квадрат першого ексцентриситету $e^2 = 0.00669438$.

1. Обчислити координати пункту в просторовій геоцентричній полярній еліпсоїдальній системі BLH .

2. Здійснити зворотне перетворення – обчислити координати пункту в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ .

3. Контроль обчислень: відхилення результатів зворотного перетворення від вхідних даних не повинно перевищувати середніх квадратичних похибок відповідних координат, які задано в додатку 1.

Питання для самоконтролю

1. Який зміст координат точки в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ ?
2. Який зміст координат точки в просторовій геоцентричній полярній еліпсоїдальній системі BLH ?
3. З якої причини системи координат XYZ і BLH називають геодезичними?
4. Який зміст координат точки в двовимірній геоцентричній полярній еліпсоїдальній системі BL ? Яке практичне застосування такої системи?
5. Як здійснити перетворення координат з системи XYZ в систему BLH ?
6. На якому етапі перетворень використовується метод послідовних наближень?
7. Як здійснити перетворення координат з системи BLH в систему XYZ ?
8. Як здійснити контроль перетворення координат з системи BLH в систему XYZ ?

3. ПЕРЕТВОРЕННЯ КООРДИНАТ В ПРЯМОКУТНІЙ ГЕОЦЕНТРИЧНІЙ ЕКВАТОРІАЛЬНІЙ І ТОПОЦЕНТРИЧНІЙ ГОРИЗОНТНІЙ ПРОСТОРОВИХ СИСТЕМАХ

Мета роботи: виконати пряме і зворотне перетворення координат точки в прямокутній геоцентричній екваторіальній і топоцентричній горизонтній просторових системах.

Теоретична частина

Просторова топоцентрична горизонтна система координат відноситься до категорії модельних об'єктоцентричних систем з положенням початку відліку в довільній точці простору $t.A$ (найчастіше – на топографічній поверхні Землі) та основною відліковою координатною площиною земного горизонту.

Взаємне положення точок A і P у просторовій топоцентричній горизонтній системі з початком у точці A може бути визначене прямокутними координатами X', Y', Z' або полярними координатами s, A_{AP}, z .

Площина горизонту встановлюється ортогонально до напрямів визначальних прямих в основних геоцентричних системах. Внаслідок цього виокремлюють наступні **різновиди просторової топоцентричної горизонтної системи**.

1. Площина горизонту ортогональна до напрямку радіусу $r = OA$ просторової геоцентричної екваторіальної полярної сферичної системи координат $r\Phi\Lambda$ (див. рис. 5). Тоді $X'Y'Z'$ – це **просторова прямокутна топоцентрична горизонтна сферична система**. Тут початкова вісь координат AX' направлена в північному напрямі вздовж меридіана т.А як дотична до нього у цій точці, вісь AY' ортогональна до неї, вісь AZ' ортогональна двом попереднім і є продовженням напрямку радіусу $r = OA$. Осі AX' та AY' задають площину горизонту. Отже, площина горизонту є дотичною до сфери радіусу $r = OA$ у т.А. Початкова вісь AX' розташована зліва у відношенні до осі AY' , тому таку систему називають лівою (лівосторонньою). На рис. 5 показано розташування осей систем $X'Y'Z'$ та $r\Phi\Lambda$ у відношенні до осей системи XYZ .

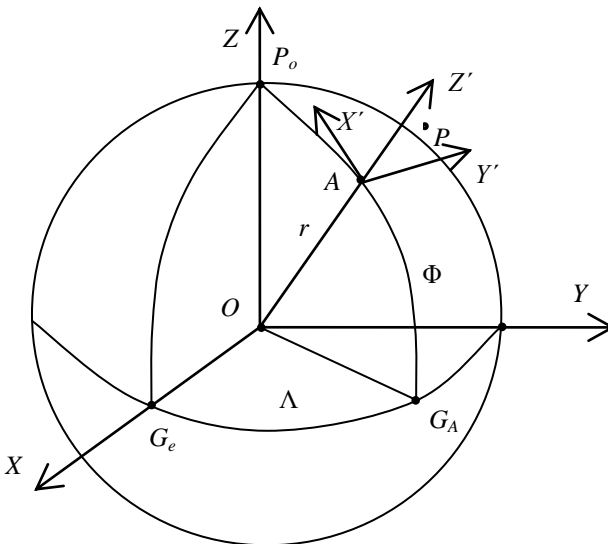

Рис. 5. Просторова прямокутна топоцентрична горизонтна сферична система координат $X'Y'Z'$ (ліва)

2. Площина горизонту ортогональна до напрямку нормалі An до поверхні еліпсоїда в т.А в просторовій геоцентричній полярній еліпсоїдальній системі координат BLH . У цьому випадку достатньо використати двовимірний різновид системи BLH – двовимірну геоцентричну екваторіальну еліпсоїдальну полярну систему координат BL (див. рис.6). Тепер $X'Y'Z'$ – це ліва **просторова прямокутна топоцентрична горизонтна еліпсоїдальна система**. Тут початкова вісь координат AX' розташована у площині геодезичного меридіана P_NAG_AO початкової точки відліку A (G_A – точка перетину геодезичного меридіана т.А і екватора). Вісь AX' направлена в північному напрямі вздовж геодезичного меридіана т.А як дотична до нього у цій точці. Вісь AY' ортогональна до осі AX' , вісь AZ' ортогональна двом попереднім і є продовженням напрямку нормалі An . Аналогічно попередньому випадку, осі AX' та AY' задають площину горизонту, але тут вона є дотичною до еліпсоїда у т.А. На рис. 6 показано розташування осей лівої системи $X'Y'Z'$ та системи BL у відношенні до осей правої системи XYZ .

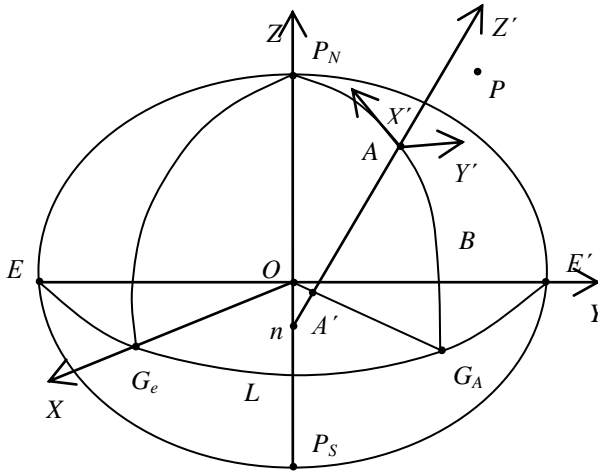

Рис. 6. Просторова прямокутна топоцентрична горизонтна еліпсоїдальна система координат $X'Y'Z'$ (ліва)

3. Площина горизонту ортогональна до напрямку прямої виснової лінії в двовимірній геоцентричній екваторіальній полярній астрономічній системі координат $\varphi\lambda$ ($\varphi\lambda$ – астрономічні широта і довгота). У цьому випадку $X'Y'Z'$ – це ліва **просторова прямокутна топоцентрична горизонтна астрономічна система**. Такий різновид відрізняється від попереднього тим, що початкова вісь координат AX' розташована у площині астрономічного меридіана

початкової точки відріку A , а вісь AZ' є продовженням напрямку прямої лінії.

Незалежно від різновиду, взаємне положення точок A і P у лівій просторовій топоцентричній горизонтній системі з початком у т. A характеризують **прямокутні координати** X', Y', Z' , як це показано на рис. 7. Визначальними для координат X', Y', Z' точки P є:

- ортогональна проекція P_1 точки P на площину горизонту $AX'Y'$;
  - проекції точки на осі координат AX' (т. P_2), AY' (т. P_3), AZ' (т. P_4).
- Тоді $X' = AP_2 = P_1P_3$; $Y' = AP_3 = P_1P_2$; $Z' = AP_4 = PP_1$.

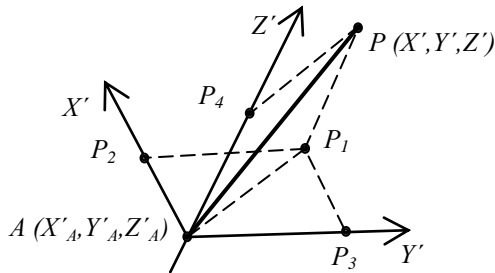

Рис. 7. Координати т. P у лівій просторовій топоцентричній горизонтній прямокутній системі координат X', Y', Z' з початком у т. A

Взаємне положення точок A і P у лівій просторовій топоцентричній горизонтній системі з початком у т. A характеризують **полярні координати** s, A_{AP}, z , як це показано на рис. 8:

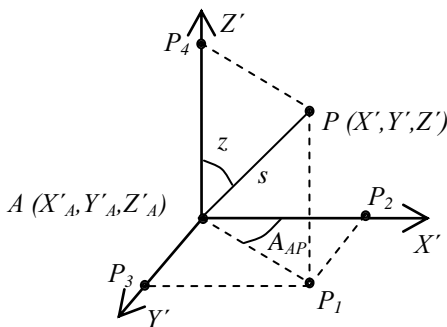

Рис. 8. Координати т. P у лівій просторовій топоцентричній горизонтній полярній системі координат s, A_{AP}, z з початком у т. A

- топоцентрична просторова відстань $s = AP$;
- геодезичний азимут A_{AP} – двограний кут, утворений площиною меридіана т.А (координатна площина $AX'Z'$) і площиною AP_1PP_4 . У площині горизонту $AX'Y'$ це плоский кут $A_{AP} = \angle P_2AP_1$;
- геодезична зенітна відстань $z = \angle P_4AP$ – кут з вершиною у т.А, утворений віссю AZ' та лінією $s = AP$ (топоцентрична відстань).

Координати X', Y', Z' чи s, A_{AP}, z для будь-якої точки простору однозначно можна обчислити через її координати у системах XYZ та BL . Взаємозв'язки координат у цих системах виражаються наступними співвідношеннями.

1. Перетворення $X, Y, Z \Rightarrow X', Y', Z'$ та $X', Y', Z' \Rightarrow X, Y, Z$:

$$\begin{bmatrix} X' \\ Y' \\ Z' \end{bmatrix} = G^T \cdot \begin{bmatrix} X - X_A \\ Y - Y_A \\ Z - Z_A \end{bmatrix} ;$$

$$\begin{bmatrix} X \\ Y \\ Z \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X_A \\ Y_A \\ Z_A \end{bmatrix} + G \cdot \begin{bmatrix} X' \\ Y' \\ Z' \end{bmatrix}$$

або еквівалентна формула

$$\begin{bmatrix} X - X_A \\ Y - Y_A \\ Z - Z_A \end{bmatrix} = G \cdot \begin{bmatrix} X' \\ Y' \\ Z' \end{bmatrix} .$$

Матриця переходу G має елементи:

$$G = \begin{bmatrix} g_{11} = -\sin B_A \cdot \cos L_A & g_{12} = -\sin L_A & g_{13} = \cos B_A \cdot \cos L_A \\ g_{21} = -\sin B_A \cdot \sin L_A & g_{22} = \cos L_A & g_{23} = \cos B_A \cdot \sin L_A \\ g_{31} = \cos B_A & g_{32} = 0 & g_{33} = \sin B_A \end{bmatrix} .$$

У поданих формулах прийнято наступні позначення: G^T – транспонована матриця до матриці G ; X_A, Y_A, Z_A – геоцентричні прямокутні координати початку відліку топоцентричної системи у т.А. Необхідно взяти до уваги, що у топоцентричній системі координати початку відліку $X'_A = Y'_A = Z'_A = 0$; X, Y, Z – геоцентричні прямокутні координати заданої точки простору P , яким відповідають топоцентричні прямокутні координати X', Y', Z' відносно початку відліку в т.А ; B_A, L_A – геоцентричні еліпсоїдальні координати початку відліку топоцентричної системи у т.А . Широта B_A обчислюється методом послідовних наближень. Для першого наближення:

$$B_0 = \arctg \frac{Z_A}{D(1 - e^2)} ;$$

$D = \sqrt{X_A^2 + Y_A^2}$ – екваторіальна відстань. Наступні наближення:

$$B_i = \arctg \frac{Z_A + e^2 \cdot N_{i-1} \cdot \sin B_{i-1}}{D}$$

або еквівалентна формула

$$B_i = \arctg \frac{Z_A}{D - e^2 \cdot N_{i-1} \cdot \cos B_{i-1}} ;$$

$N_{i-1} = \frac{a}{\sqrt{1 - e^2 \sin^2 B_{i-1}}}$ – радіус кривини перерізу першого вертикалу в

точці на широті B_{i-1} ; a , e – велика піввісь та перший ексцентриситет еліпсоїда. Ітерації тривають включно до досягнення результату обчислень, коли значення широти поточного результату B_i буде дорівнювати отриманому в попередньому наближенні B_{i-1} .

Довгота
$$L_A = \arctg \frac{Y_A}{X_A}.$$

2. Перетворення $X', Y', Z' \Rightarrow s, A_{AP}, z$ та $s, A_{AP}, z \Rightarrow X', Y', Z'$:

$$s = \sqrt{D'^2 + Z'^2} ;$$

$$A_{AP} = \arctg \frac{Y'}{X'} ;$$

$$z = \arctg \frac{D'}{Z'} .$$

Тут позначено $D' = \sqrt{X'^2 + Y'^2}$ – горизонтна відстань.

$$X' = s \cdot \sin z \cdot \cos A_{AP} ;$$

$$Y' = s \cdot \sin z \cdot \sin A_{AP} ;$$

$$Z' = s \cdot \cos z .$$

Хід роботи

Задано координати пунктів опорної геодезичної мережі УПС-GNSS (в позначеннях точок A і P) в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ . Вхідні дані наведено в додатку 2.

В процесі подальших обчислень використовуються сталі параметри загального земного еліпсоїда обертання: велика піввісь $a = 6378137$ м; квадрат першого ексцентриситету $e^2 = 0.00669438$.

1. Обчислити координати т. $A(B_A, L_A)$ в двовимірній геоцентричній полярній еліпсоїдальній системі BL .

2. Сформувати матрицю переходу G .
3. Обчислити координати т. $P(X', Y', Z')$ за координатами $P(X, Y, Z)$.
4. Здійснити зворотнє перетворення – обчислити координати т. $P(X, Y, Z)$ за координатами $P(X', Y', Z')$. Виконати контроль перетворення.
5. Обчислити координати т. $P(s, A_{AP}, z)$ за координатами $P(X', Y', Z')$.
6. Здійснити зворотнє перетворення – обчислити координати т. $P(X', Y', Z')$ за координатами $P(s, A_{AP}, z)$. Виконати контроль перетворення.

Питання для самоконтролю

1. Який зміст координат у просторовій топоцентричній горизонтній прямокутній системі $X'Y'Z'$?
2. Який принцип встановлення основної відлікової площини у просторовій топоцентричній горизонтній прямокутній системі $X'Y'Z'$?
3. Яка відмінність між сферичною, еліпсоїдальною та астрономічною просторовими топоцентричними горизонтними системами координат?
4. Чому систему просторових топоцентричних горизонтних прямокутних координат $X'Y'Z'$ називають лівою?
5. Яка відмінність між правою та лівою просторовими прямокутними системами координат?
6. Який зміст координат у просторовій топоцентричній горизонтній полярній системі $sA_{AP} z$?
7. Як здійснити перетворення координат з системи XYZ в систему $X'Y'Z'$?
8. Як здійснити перетворення координат з системи $X'Y'Z'$ в систему XYZ ?
9. Як здійснити перетворення координат з системи $X'Y'Z'$ в систему $sA_{AP} z$?
10. Як здійснити перетворення координат з системи $sA_{AP} z$ в систему $X'Y'Z'$?

Література

1. Марченко О.М. Референцні системи в геодезії : навч. посібник / О. М. Марченко, К. Р. Третяк, Н. П. Ярема. Львів : Львівська політехніка, 2013. 216 с.
2. Машимов М. М. Теоретическая геодезия : справочное пособие. Москва : Недра, 1991. 268 с. URL: <http://www.geokniga.org/bookfiles/geokniga-mashimov-mm-geodeziya-teoreticheskaya-geodeziya-1991.pdf>
3. Савчук С. Г. Вища геодезія : навч. посібник. Житомир ЖДТУ, 2005. 315 с.
4. Савчук С. Г. Вища геодезія : підручник, видання друге, доповнене. Львів : Львівська політехніка, 2005. 315 с. URL: <https://studfiles.net/preview/5198885/>

Координати пунктів опорної мережі УПС-GNSS в просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ та їх середні квадратичні похибки (вхідні дані до виконання завдань 1,2)

Варіанти завдань	Пункт	X (м) m_X (м)	Y (м) m_Y (м)	Z (м) m_Z (м)
1	<i>GLSV</i>	3512888,954 0,001	2068979,882 0,001	4888903,200 0,001
2	<i>SULP</i>	3765296,818 0,001	1677559,349 0,002	4851297,495 0,002
3	<i>CNIV</i>	3397785,181 0,001	2066990,520 0,001	4969811,521 0,003
4	<i>DNMU</i>	3468977,261 0,002	2434669,078 0,002	4750719,996 0,002
5	<i>KHAR</i>	3312984,200 0,001	2428203,522 0,001	4863307,874 0,002
6	<i>MARP</i>	3451047,042 0,001	2647880,796 0,001	4649213,547 0,002
7	<i>KRRS</i>	3579308,775 0,002	2259514,663 0,002	4755359,945 0,004
8	<i>MIKL</i>	3698553,985 0,001	2308676,002 0,001	4639769,493 0,001
9	<i>MKRS</i>	3915409,124 0,002	1638600,229 0,002	4745087,111 0,003
10	<i>POLV</i>	3411557,346 0,001	2308676,003 0,001	4834396,887 0,001
11	<i>PRYL</i>	3425673,207 0,002	2174035,392 0,002	4904999,871 0,004
12	<i>SMLA</i>	3546267,623 0,002	2204464,002 0,002	4805379,225 0,003
13	<i>UZHL</i>	3907587,455 0,001	1602428,695 0,001	4763783,762 0,001
14	<i>ZPRS</i>	3507143,271 0,002	2470487,705 0,002	4704181,545 0,003
15	<i>VNRS</i>	3670860,523 0,002	1987087,216 0,002	4806792,862 0,004

Комбінації пунктів опорної мережі УПС-GNSS
(вхідні дані до виконання завдання 3)

Варіанти завдань	Пункт	X (м) m_X (м)	Y (м) m_Y (м)	Z (м) m_Z (м)
1	A : GLSV	Координати пунктів у просторовій прямокутній геоцентричній системі координат XYZ подано в додатку 1		
	P : SULP			
2	A : SULP			
	P : VNRS			
3	A : CNIV			
	P : ZPRS			
4	A : DNMU			
	P : UZHL			
5	A : KHAR			
	P : SMLA			
6	A : MARP			
	P : PRYL			
7	A : KRRS			
	P : POLV			
8	A : MIKL			
	P : MKRS			
9	A : MKRS			
	P : UZHL			
10	A : POLV			
	P : ZPRS			
11	A : PRYL			
	P : VNRS			
12	A : SMLA			
	P : CNIV			
13	A : UZHL			
	P : SULP			
14	A : ZPRS			
	P : DNMU			
15	A : VNRS			
	P : KRRS			